

Ірина Войцехівська, Марія Дмитрієнко

Гене́за українознавчої думки. Рецензія на монографію О.Є. Гомотюк „Злет і трагедія українознавства на зламі епох (90 – ті рр. XIX – перша третина XX ст.). – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – 551 с.”

Розбудова незалежної суверенної України актуалізує необхідність пошуку й обґрунтування наукових засад українознавства як інтегративної системи, як синтезу знань про Україну та українців, як феномену українства загалом, що сприяє створенню довершеного й цілісного образу самобутньої і соборної нації. Сьогодні, попри демократизацію усіх сфер суспільного життя, намагання презентувати об'єктивні оцінки розвитку українського буття, мають місце факти дискредитації і фальшування знань про Україну та українців, недооцінки владними структурами їх значення. З огляду на таку ситуацію, пріоритетним залишається дослідження ключових проблем українознавства, еволюційного процесу його становлення та розвитку.

Вихід у світ монографії О.Є. Гомотюк збагатив сучасне українознавство комплексним і системним аналізом становлення його наукових засад у синтезі всіх компонентів: історичних, мовознавчих, культурологічних, філософських, правничих, етнологічних та ін. Важливим є те, що авторка презентує українознавство як цілісність не лише у площині змісту українського буття, але й у географічному вимірі.

Еволюція українознавства, виокремлення його в структурі науки і формування як системи знань про Україну та українців простежується через чітку логічну побудову монографії за проблемно-хронологічним принципом, що складається із п'яти розділів (дев'ятнадцяти параграфів), вступу та висновків.

Об'єктом дослідження авторки є феномен українства, закономірності, досвід і уроки його етно-, націо-, державотворення, матеріального і духовного життя, формування і розвиток етнічної території. Вчена виокремлює предмет дослідження як „процес і закономірності розвитку та збагачення знань про Україну та українців” (с. 11). Посилюють наукову вартість дослідження спроби відшукати методологічну нішу у сучасному теоретичному українознавстві. У цьому контексті заслуговує на увагу проведений автором аналіз історіософських підвалин українознавчих праць.

Методологічну основу дослідження склали фундаментальні засади сучасного українознавства, які, на жаль, сьогодні, як і методологічний інструментарій, недостатньо визначені і опрацьовані. Авторка користувалась усталеними найважливішими правилами українознавчого

дослідження, а саме принципами історизму, системності, об'єктивності, всебічності, наступності (спадкоємності), світоглядності. Саме ці принципи сповідували більшість з тих українських вчених, які стояли біля витоків українознавства, зокрема М. Максимович, М. Костомаров, В. Антонович, М. Грушевський, І. Франко, І. Крип'якевич та ін.

У монографії простежуються два головних напрями у становленні українознавства як науки, як системи знань про Україну та українців – теоретичний та практичний. О.Є. Гомотюк ґрунтовно опрацювала і проаналізувала різні види джерел, насамперед це українознавчі праці Лесі Українки, М. Драгоманова, М. Сумцова, М. Василенка, С. Єфремова, С. Томашівського, Д. Багалія та ін. Логічно вибудовується процес становлення та утвердження наукових засад українознавства у творах його теоретиків та фундаторів, виокремлюються засадничі принципи та ключові проблеми наукового дослідження. Позитивним є те, що виділено концептуальні положення, що впливали на формування методології українознавчих студій, сприяли науковому обґрунтуванню знань про Україну та українців як окремишньої, незалежної, соборної нації та відігравали світоглядно-виховну роль у суспільстві. Заслугує на увагу спроба виокремити українознавчий зміст праць не лише українських вчених, але й російських, польських, німецьких та ін.

Дослідниця розглядає процес організації та становлення українознавчої науки крізь призму діяльності освітніх, наукових, просвітніх інституцій та товариств, базуючись на матеріалах архівів Києва та Львова. Головну роль на цьому шляху, як зазначає О. Гомотюк, відіграли вчені Львівського, Харківського, Київського, Одеського, Чернівецького університетів, котрі зробили значний внесок у розвиток українознавства.

Простежується роль і місце наукових установ та товариств у становленні українознавства. Висвітлено роль Київської тимчасової комісії для розбору давніх актів, Київського архіву давніх актів, Історичного товариства ім. Нестора Літописця, Одеського товариства історії та старожитностей, історико-філологічних товариств при університетах у Києві, Харкові, Одесі та інших містах. Першою українознавчою організацією академічного типу автор праці вважає Наукове товариство ім. Т. Шевченка. Саме його найкращі представники розвивали науку про український народ у всій різнобічності (змісті та формі), інтегрованості, синтетичності (с. 503). Діяльність НТШ, УНТ, як правильно зауважує дослідниця, підготували ґрунт для створення Всеукраїнської академії наук.

Особливу увагу (розділ IV) приділено українознавчим дослідженням в умовах зростання національно-визвольного руху та Української революції 1917–1921 рр. Важливими є висновки О. Гомотюк про трансформацію українознавства в офіційно визнану науку. Взаємовплив українознавства і

революції спричинив кількісні та якісні зміни у її розвитку. Українознавчі студії, як показано авторкою, мали вплив на процеси державотворення, національно-культурне, духовне відродження українського народу.

Грунтовно простежено шлях розвитку українознавства як науки та навчальної дисципліни в умовах „українізації” від повної підтримки до заборони в процесі насадження монопартійності, духовної одноманітності. Українознавство оголошувалось „шкідливим”, „ворожим”, поширювався термін „народознавство”, який впроваджувався у систему освіти. Національно-культурне вважалось пережитком, приреченим на самознищення. Народознавству відводилась вагома роль у формуванні „нової історичної спільності – радянський народ”.

Слушним є прагнення авторки, що простежується у монографії, представити українознавство у його географічній цілісності, соборності. Тому окремі параграфи акцентують увагу читача на масштабності, інтенсивності, формі, змісті українознавчих студій в українській діаспорі, що мали не лише наукове значення.

Вагомим здобутком дослідниці є зроблені нею узагальнюючі висновки, що є актуальними для нинішнього українства та розвитку сучасної науки. Заслугує підтримки авторське бачення українознавства як рушія національної ідентичності українців, інтегруючого чинника суспільства, основи духовного одужання нації.

Авторка звертає увагу на особистості науковців – українознавців, про що засвідчує чималий перелік прізвищ (відомих і невідомих) в іменному покажчику. Широку географію українознавчих студій материкової та діаспорної України доцільно було б підкреслити географічним покажчиком. Не був би зайвим і перелік умовних скорочень. Звісно, це не знижує загальної позитивної оцінки монографії, що характеризується високим науково-теоретичним рівнем осмислення і аналізу наукового доробку наших попередників, узагальнення і оцінки фактичного джерельного та історіографічного матеріалу.